

Beter is niet genoeg: Een appel voor democratisch patriottisme en democratische deugden

19 | 02 | 2020

MENSEN

WELVAART

BESCHERMING

1. Een boek dat ik moest maken

Dames en heren, ik sta hier met gemengde gevoelens. Ik presenteer een boek dat ik eigenlijk liever niet had gemaakt, maar dat ik moet maken.

Het is een persoonlijk boek, een getuigenis, een oproep. Geschreven uit een grote bekommernis, maar vooral met een nog grotere ambitie.

Er zijn van die momenten in het leven, mijlpalen in het menselijk bestaan, of de heimat vanop 16.749 km afstand gadeslaan, die nopen tot reflectie, tot introspectie.

Door de bril van ervaring, misschien zelfs al enige wijsheid, door de bril van afstand die helder stelt, kijk ik naar België, naar Europa, naar de wereld.

En wat ik zie onthutst mij en verontrust mij, en stimuleert mij tot volutarisme.

Foto Broos

Auteur Marc De Vos.

Ik geef u vier quotes om even tot u te laten komen:

- 'De uitdaging van internationale concurrentie en vergrijzing dwingt ook België in een hervormingslogica. Als we geleidelijke maar onvermijdelijke achteruitgang willen voorkomen, zullen structurele ingrepen nodig zijn.'
- 'De vergrijzing plaatst de federale regering voor een dubbele pensioenuitdaging. Zij moet niet alleen het bestaande systeem redden voor de generaties die erin vastzitten; zij moet tevens een herhaling van het rampscenario vermijden voor de toekomstige generaties.'
- 'De budgettaire ontsporing van de gezondheidszorg is problematisch voor het heden. Voor de toekomst is zij dramatisch. Van nature uit zit gezondheidszorg in een opwaartse kostenspiraal van steeds nieuwe geneesmiddelen, nieuwe technologieën en een eindeloze gezondheidsbehoefte bij het individu.'
- 'Vakorganisaties die zich moeten verlagen tot syndicale guerrilla om de economie te verlammen, ondermijnen het Belgische consensusmodel dat hen in leven houdt.'

Wat hebben deze quotes gemeen?

Ze lezen als brandend actueel. Ze zouden morgen in een opiniestuk in de krant kunnen staan. En ze zijn bijna twintig jaar geleden geschreven.

Wat is er in die tijd wezenlijk veranderd en verbeterd in het bestuur van ons land?

Mijn analyse, gesteund op meer dan vijftientig jaar uitbouwen van beleidsexpertise, twintig jaar deelname aan het publieke debat, samenwerking met politiek, sociale partners, administraties en bedrijven, is deze:

België is een struisvogel opgejaagd door zombies.

Een struisvogel die graag de kop in het zand steekt om de werkelijkheid te negeren.

Zombies die de struisvogel bestoken om de werkelijkheid niet alleen te negeren maar te ontkennen.

Zombies met waanbeelden zijn al ettelijke keren gesneuveld maar toch blijven leven.

We kennen bitter weinig vooruitgang in beleid, bitter weinig vooruitgang in overtuigingen.

Beschouw dit tableau,

een tableau van wat ik, om een bepaalde vakbond te parafraseren, Belgische horror zou noemen:

- Mobiliteit en infrastructuur
- Overheidsschuld
- Belastingen
- Kernenergie - Klimaat
- Vergrijzing en pensioenen
- Gezondheidszorg
- Integratie van immigranten
- Performantie van de overheden, ook de Vlaamse

Het zijn de evergreens, in de slechtste betekenis van dat woord: ze blijven eeuwig jong, eeuwig actueel, want nooit echt aangepakt.

U kunt er ongetwijfeld nog een paar bedenken.

Dit overstijgt elke institutionele discussie, elke formatie-kwelling. Al dragen die daartoe bij.

Natuurlijk zijn we niet compleet in stilstand bevroren.

We kunnen dit tableau herbekijken, de film van ons geheugen afrollen en ons op elk front heel veel politieke inspanning herinneren.

Er is evolutie, er wordt geanalyseerd, bepleit, gedebatteerd – onder andere met dank aan Itinera!

We kunnen ook kleine succesjes benoemen. We kunnen gradueel het beleid zien opschuiven. We zijn geen fossiel.

Maar het gaat oh zo traag, oh zo laat. Zonder echte strategie. Chaotisch incrementeel. Nooit echt doortastend, nooit op tijd.

En mede daarom en daardoor blijven de dogma's en zombies bestaan.

We omarmen zelden of nooit een gemeenschappelijke nieuwe visie. We veranderen bij mondjesmaat, zonder vast kompas, in permanente verdeeldheid, en tegen permanente weerstand.

We zijn daaraan gewoon geworden. Dat is België.

Maar het is niet goed genoeg. Het volstaat niet, vandaag niet, morgen nog minder.

2. Was het vroeger beter?

Is het ooit beter geweest, vraag ik mij af.

In mijn bewust leven kan ik mij maar twee episodes bedenken waarin België echt doortastend heeft gehandeld:

- U ziet de foto van wijlen Wilfried Martens uit 1982, het jaar van de devaluatie, de periode van de volmachten.

- U ziet de foto van wijlen Jean-Luc Dehaene die anno 1993, tegen gigantisch vakbondsprotest in, een Globaal Plan van vooral besparingen kon afdwingen.

Als je die twee koppen ziet, denk je al snel we vandaag de dag geen dergelijke figuren hebben, of dat dergelijke figuren niet meer in de politiek gaan, of dat de politieke toppers van nu niet meer het landsbelang centraal zetten.

Maar die twee episodes hebben hetzelfde gemeenschappelijk: ze kwamen er onder grote Europese druk.

België was de zieke man van Europa begin jaren 1980. Het Globaal Plan was de noodzakelijke prijs voor lidmaatschap van de Euro. Erop of eronder.

Zonder de rug tegen de muur, het water aan de lippen en de voeten op de rand van de ravijn neemt België nooit echte beslissingen.

Als we ze nemen, onder grote externe druk, zetten we de democratie of ons overlegmodel daarvoor buitenspel – devaluatie, volmachten, indexsprongen, Poupehan, Maastricht.

En zelfs in die uitzonderlijke gevallen zijn beslissingen vooral herstelmaatregelen, besparingen, belastingen, geen echte beleidshervormingen.

De besparingen onder Martens duwden overheidsinvesteringen blijvend naar beneden: de oorzaak van onze versleten infrastructuur. Het Globaal Plan raakte niet aan de sociale zekerheid: de vergrijzing kon wachten, voor gezondheidszorg was er alleen een groeinorm. Vijfentwintig jaar later staan we wezenlijk nog altijd op dat punt.

België is al te vaak een politieke *free rider*: we trekken weinig ons eigen spoor, we sporen in de bedding die anderen maken, vooral Europa.

Dat Europa was ooit onze redding, is nu ook een gesel.

Europa was een bron van vooruitgang, is nu ook een bron van crisis:

- de uitbreiding naar Oost- en Centraal Europa is half mislukt en wat mislukt is, kunnen we maar niet doen lukken,
- de chronische eurocrisis die ons continent economisch ondermijnt en politiek verdeelt,
- de vluchtelingen crisis die hetzelfde doet,
- de Brexit die ons strategisch en geopolitiek verweest.

Europa deemstert weg, op weg om een voetnoot te worden in de geschiedenis van de 21ste eeuw.

Die bestemming is niet ons lot, maar is wel een risico. Het idee zelf van Europa is in verval.

Europa, daarmee bedoel ik de samenwerking die is uitgegroeid tot de Europese Unie, was de voorloper, de wegbereider en de exponent van de globalisering. De Unie is hyperglobalisering.

Maar de globalisering is virtueel failliet. We beleven het einde van de wereld die volgde op het einde van de Koude Oorlog.

De landen die het tempo van de wereld bepalen, kiezen niet meer voor internationale vrijhandel. Ze kiezen niet meer voor het weggommen van grenzen. Ze kiezen vooral voor handelsnationalisme, protectionisme, mercantilisme.

- China rijdt voor zichzelf en wil de wereld aan zijn model aanpassen – Belt & Road, met alle ‘trukken van de voor’
- Amerika ziet de 21ste eeuw als een strijd tussen zichzelf en China – dat is echt brede consensus in Washington – en verzaakt daarom aan multilateralisme
- Indië, Afrika, Indonesië: naar welke richting gaan de groeizones kantelen?
- Hoe sterk blijft de erfenis van vrijhandel?

Europa kan niet kiezen voor nationalisme zonder zichzelf als project op te heffen. Europa staat voor het overstijgen van nationalisme. Europees nationalisme is favoritisme voor deze of gene lidstaat. Dat wringt met het DNA van de Unie. Ik ben een grote believer. Het is mijn DNA.

3. Waar gaat Europa, de Europese Unie, naartoe?

Dat is één van de kernvragen van de weg naar 2050, de weg die het boek tracht te schetsen.

2050 is veraf maar ook dichtbij. Niet verder van ons verwijderd dan 1990 en dat ligt bij velen hier aanwezig heel vers in het geheugen. Bij mij ook.

De wereld zag er toen helemaal anders uit. Het communisme was net begraven. De muur van Berlijn was net gesneuveld. Het was 'het einde van de geschiedenis' (Fukuyama).

Maar de geschiedenis is terug.

De nieuwe vijandige wereld waarin Europa moet overleven en streven, is een buitenkans om dat Europa te herdefiniëren. Ik ben zeer optimistisch over de kansen voor de Unie.

Dat is opnieuw die externe druk, die nu ook de Unie kan gebruiken om te veranderen.

Ik zie drie assen, drie stations, op weg naar 2050.

- **De Unie is een verhaal, een gedeelde lotsbestemming.**

Dat is de Unie altijd al geweest, als een historische vanzelfsprekendheid na WO II en in de Koude Oorlog.

Die lijm is weg, die generaties zijn dood. De Unie is niet langer vanzelfsprekend.

De Unie moet haar identiteit formuleren, haar verhaal maken, uitdragen en overdragen, in het bijzonder aan de jongere generaties. Dat is mogelijk.

Europese natievorming.

De Europese *demos* zonder dewelke Europese democratie secessie betekent: Brexit.

Het is een verhaal van de waarden die we delen, van de waarden die we willen handhaven, van de waarden die we willen afdwingen in die grote harde wereld. Die moeilijke nieuwe wereld, daarin kunnen we onszelf echt herontdekken.

- **De Unie is geografie.**

Er zijn grenzen aan Europa – Turkije is die grens voorbij, om maar één voorbeeld te noemen dat lang controversieel was en nu gemeengoed is.

Maar de Unie kan niet langer een zwart-wit-verhaal blijven: volledig binnen of volledig buiten. De Unie kan grijs zijn, met lagen, met gradaties van lidmaatschap.

Te snel te breed en je mist de kans om te verdiepen. Dan kom je jezelf tegen. Dat ondervinden we nu, met de halsbrekende uitbreiding richting Oost- en Centraal Europa. Die leek ook een historische vanzelfsprekendheid. Ik vind dat nog steeds. Maar ze werkt niet naar behoren.

Je kan de geschiedenis niet forceren. Een weerbare democratie vergt een stabiele natie zonder veel onverwerkt verleden, vergt generaties van opbouw en overlevering. We hebben die realiteit onderschat. We hebben de erfenis van het verleden, van oorlog, van communisme, onderschat.

Je moet er voor kunnen zorgen dat landen aan de goede, Europese kant van de geschiedenis komen te staan: ook de Balkan, Albanië, bijvoorbeeld. Maar dat kan ook zonder volledig lidmaatschap van de Unie.

Verdiepen van de Unie is nodig, maar dat kan niet met iedereen. De Unie kan meer landen verenigen zonder meer volledige lidstaten te moeten verzamelen, zelfs met minder.

Democratie – één van de waarden van daarnet – moet je leren. Implanteren volstaat niet. Ze vergt tijd en inspanning. Die tijd moet je landen gunnen of uiteindelijk zal democratie zichzelf ondermijnen. Geef landen de kans om hun weg te banen. Laat ze met één been binnen en één been buiten.

- **De Unie is een rol: een missie.**

Wat is de nieuwe missie? Waarom overstijgen we nationale soevereiniteit?

De weg naar 2050 is de weg naar een nieuwe missie. Er zijn, opnieuw, grote kansen.

- Er is de klimaatuitdaging.

- Er is wat ik het digitale complex noem: de ongemakkelijke waarheid dat digitalisering de economie, de markt, de persoonlijke vrijheid, de politieke democratie, de nationale veiligheid en defensie versmelt, verbindt en onafscheidelijk maakt. Denk maar aan het symbool Huawei. Digitaal is de grote kannibaal.

- Er is onze relatie tot die nieuwe wijde wereld rondom, in de nieuwe wereld na het einde de post-1989 globalisering.

Voor die missie is de Unie onze logische bestemming. Hoe anders kunnen we een rol van betekenis blijven spelen. Hoe anders kunnen we 2050 bereiken zonder te versplinteren?

De wereld heeft Europa nodig en Europa heeft de wereld nodig.

En we zetten daar anno 2020 de eerste stappen in, minstens in de politieke slogans van de nieuwe Europese Commissie. Dat is goed.

We kunnen de Unie herbevestigen en tot een rots maken in de woelige branding van de 21ste eeuw. Er is maar, er is een gevaar: **hoe verenigen we de nieuwe Europese missie met de identiteit van de Unie?**

De Unie wou niet de natiestaat vervangen, maar de natiestaat verdringen uit een gemeenschappelijk open speelveld. *De nieuwe missie gaat meer om het vervangen van de natiestaat door de Europese staat.*

- Klimaat betekent overheid. Veel meer actieve sturing. Kan de Unie van de Green Deal meer zijn dan een grabbelton nationale industriële belangen, vooral uit Frankrijk en Duitsland?
- Het digitaal complex zet de staat centraal in de economie. Het vermengt politiek, geopolitiek en economie. Kan de Unie van het digitale complex meer zijn dan een strategie voor Europese kampioenen à la China, met Duitsland en Frankrijk op de eerste rij?
- De wereld wil één telefoonnummer in Brussel. Kan de Unie van geopolitiek echt Europese diversiteit in buitenlandse eenheid vertalen?

Het zijn belangrijke maar vooral operationele vragen.

De kern is: er is een nieuwe bestemming. We kunnen die samen maken en bereiken.

4. Quid België?

Wat is onze weg naar 2050?

Voor ons, zoals voor andere landen, is de kernvraag deze: zullen we welvaart, bescherming en ecologie kunnen verbinden?

Of wordt dat een trilemma, een onmogelijke combinatie? Moeten we kiezen en verliezen?

Het boek geeft talloze voorbeelden hoe we beter kunnen kiezen. Beter kiezen is mogelijk.

Maar mijn essentiële boodschap is deze. Beter kiezen is niet genoeg. We onderschatten hoezeer ons land onder-presteert in beleid. We onderschatten de oplopende achterstand.

We moeten durven in de spiegel kijken. Onszelf in vraag stellen.

De Belgische *malgoverno*, de Belgische nongoverno is een cultureel probleem.

Ons falen tot doortastendheid is een collectief cultureel falen.

- **Eerste laag: democratische cultuur**

Ons vermogen tot tolerantie, tot gelatenheid, tot onverschilligheid bij permanente stilstand bereikt het niveau van medeplichtigheid.

Dat zien we voor de zoveelste maal in de huidige impasse, die ondraaglijk is maar die niet als ondraaglijk wordt ervaren.

Politiek en bestuur beginnen aan de basis van de democratie. Het schort aan die basis.

Politici laten ons in de steek, verzaken te veel aan hun verantwoordelijkheid, en ze worden nog herkozen ook.

Dat is echt ondenkbaar in de landen waarmee ons willen en moeten vergelijken.

We zijn allemaal op onze manier, in onze rol, in onze functie, min of meer stilzwijgend medeplichtig. We kunnen veel beter doen. Dat vergt betrokkenheid en engagement. We leven in een tijd van democratische decadentie. We zijn vrede en democratie gewoon en gaan er lichtzinnig mee om. Maar die moeten verdiend worden, in elke generatie opnieuw.

- **Tweede laag: Mediacultuur**

Media zijn een cruciaal doorgeefluik van kennis. Ze zijn permanente scholing voor kiezers. Ze zijn de waakhonden van de democratie.

Je kan in België tien jaar weg gaan of tien jaar teruggaan in de tijd om vast te stellen dat vandaag de dag, net als toen, nagenoeg dezelfde discussies worden gevoerd, nagenoeg dezelfde dogma's worden beleden, nagenoeg dezelfde waanbeelden de media domineren. Het lijkt wel alsof we nooit leren.

Waar zijn de media in het informeren van de burgers, in het aankaarten van de stilstand, in het confronteren van de dogma's, in het presenteren van dwingende expertise die bestaat?

Het is toch vooral de waan en de waanzin die de koppen haalt, die telkens weer vanaf nul wordt gerecycleerd, vaak door telkens weer andere en vaak jonge journalisten, vaak met weinig ervaring en weinig kennis.

Ik zeg dat met groot respect voor de stiel van de journalist, met grote erkenning voor de complexiteit en de dagdagelijkse druk waaronder journalisten werken. Maar ik observeer.

In mijn laatste week voor mijn terugkeer naar België werd voor de elfen-dertigste keer een mediacircus opgevoerd over de zoveelste dogmatische ontkenning van de vergrijzing. ‘Langer werken is een mythe’ – ja toch? Denk aan de hele heisa rond baby Pia: emotie, politieke verwijten, farma-schurken, en zijn donaties niet elitair? Maar waar was de duiding over het structurele probleem: de betaalbaarheid van gezondheidszorg tegenover steeds betere en duurdere vooruitgang, haar financieringsmodel? Of de saga van de klimaatprotesten: hoeveel aandacht ging naar de kreten van de scholieren en hun *fellow activisten*, hoeveel naar de grote beleidsvragen, de opties voor energietransitie, de economische consequenties?

Zeker in een tijd van nepnieuws en sociale media is het belang van gewone media alleen maar groter. Ik duim.

- **Derde laag: Expertiscultuur**

We hebben veel goede experts en expertise. Een publiek goed.

Maar we hebben een publieke cultuur van impliciet misprijzen voor expertise.

Experten worden al te vaak gerecupereerd, politiek ‘geframed’, gebruikt in kunstmatige ideologische oppositie, zelden genuanceerd geciteerd, etc. Veel experts zijn daaraan ook medeplichtig.

Er is ook geen alternatief: we hebben geen structuren om expertise te capteren en te integreren in beleidsvoorbereiding.

Er zijn zeker organen genoeg, NBB, Planbureau, SERV, Hoge Raden, en zoveel meer. Aan gremia geen gebrek.

Maar ze zijn veredelde overlegorganen, ze hebben geen volwassen institutionele rol. Ze sturen niet, de kaders niet, ze kunnen het niet bij gebrek aan middelen, of ze mogen het niet bij gebrek aan politieke steun of politiek proces.

Zoveel onbenut inzicht. Dat kunnen we toch beter gebruiken? Dat gebeurt zeker in veel landen, ook in onze buurlanden.

- **Vierde laag: Bestuurscultuur**

Goed bestuur is in België vooral een slechte grap.

Er is ofwel een tekort aan ambitieniveau, ofwel een overschot aan ambitie en tekort aan uitvoering. België lijdt onder het eerste, Vlaanderen onder het tweede.

Dit jaar beleven we Vlaanderen 2020. Check de doelstellingen die daarvoor rond de millennium-wende werden gesteld en die tien jaar geleden unisono werden bijgewerkt. Het zijn er welgeteld negentig.

Er is te weinig bestuurs-ernst, te weinig volharding, te weinig rekenschap. Ondertussen is al een 'Vizier 2030', met achtenveertig nieuwe doelstellingen. Overkill, over-commitment betekent under-delivery.

Hoe professioneel maken en laten we onze ambtenarij? Hoelang geleden was er Copernicus? De zon draait nog altijd rond de aarde. Veel goede intenties, sommige goede cases, genoeg goede wil, maar geen diepe verbetering.

- **Vijfde laag: Overlegcultuur**

Ik ben een grote fan, met een bloedend hart.

We verstikken in de kleilagen van overleg. We hebben een consensusmodel gemaakt, met al die verzuiling, comités, raden en structuren.

Maar ze zijn allemaal behept met een conflictcultuur. Bezet door zombies en hun dogma's. We institutionaliseren het conflict. We organiseren de stilstand. We vieren elke mini-compromisje alsof het een megadoorbraak zou zijn. De stilstand went. De overhead kost.

Sociale partners hebben boter op hun hoofd. Ze leven van het systeem. Ze zijn verankerde breuklijnen van de 20ste eeuw, ingehaald door de 21ste eeuw, met nieuwe breuklijnen. Ze besturen mee de arbeidsmarkt en de sociale zekerheid. Maar ze verliezen zich in korte termijn, in eeuwige rondjes verdeling van een krimpende taart.

Het fameuze middenveld is toch vooral een verzameling verlanglijstjes. Het schiet graag op het primaat van de politiek wanneer de politieke keuzes daarvan afwijken. Maar zonder de politiek doet het weinig. Wat houdt hen tegen om samen ambitieuze hervormingen te onderhandelen?

De overlegspelers zijn vooral conservatoren terwijl ze motors van verandering moeten zijn. Het zijn geen echte 'partners'. Ze verliezen zich in een discours van wederzijdse verontwaardiging. En ze missen leiderschap. Dat brengt mij tot de top.

- **Zesde laag: Politieke cultuur**

Ik moet geen open deur instampen. Democratie is morsig. Bismarck wist al dat je twee zaken beter nooit ziet gemaakt worden: worsten en wetten.

Maar onze politieke praktijk tart de verbeelding. Is er vandaag de dag nog een Martens of een Dehaene? – en daarmee doel ik niet om hun politieke overtuiging, maar op hun verantwoordelijkheid en leiderschap.

Welke politieke partijen overstijgen het eeuwige Wetstraat-stratego? Wat is nog de echte toegevoegde waarde van ons parlement?

Ik heb een groot geloof in de partijpolitiek, in politiek engagement, in politici. Ik zie veel verjonging, binnen en buiten het parlement, veel maatschappelijk bewustzijn. Dat geeft hoop. Maar de weg is lang en steil.

Ik heb een grote empathie voor onze politici die strijden in het complexe en verdeelde België, permanent opgezweept door oude en nieuwe media.

Maar er is een gedeelde verantwoordelijkheid. Een politieke cultuur met meer respect voor beleidsexpertise en voor goed bestuur, met meer onafhankelijkheid voor de ambtenarij, met meer professionalisme, met minder opbod, met beter personeelsbeleid in de politieke partijen, met meer ambitie, met minder beroepspolitici en meer dienaren van het algemeen belang: het kan!

We verliezen onszelf gemakkelijk in symboliek. We negeren de essentie van onze democratie en prutsen graag aan haar marges. We spelen met fantasietjes: burgerparticipatie, burgerbewegingen, cumulverboden, stemrecht op zestien jaar, afspiegelingsregering.

We hebben weinig nood aan experimenten om politieke partijen en parlementaire democratie te vervangen. Partijen zorgen voor stabiliteit, continuïteit, zakelijkheid, althans daar kunnen ze voor zorgen. De alternatieven zijn vooral avonturen.

Verbetering van onze democratie vergt diepgang: democratische cultuur, democratisch patriottisme, bestuurscultuur.

5. Een oproep voor democratisch patriottisme en democratische deugden

Dames en heren, ik doe een oproep, een appel.

Op één of andere manier houden we allemaal van dit land, zelfs al beseffen we dat niet altijd, en al moet je soms het land verlaten om het te beseffen.

Op één of andere manier hebben wij hier allemaal veel kansen gekregen.

Ons land is nog altijd één van de betere landen.

Maar het is ondanks en niet dankzij.

En dat is echt niet meer houdbaar. Het moet anders en veel, veel beter, als wij voor de toekomst iets willen nalaten waar we ons niet voor zullen schamen. Het kan ook écht anders.

We hebben een tekort aan patriottisme.

Niet, of niet alleen, het 'identitaire' of nationalistische patriottisme, maar het democratisch-constitutionele patriottisme.

- Het patriottisme dat ons persoonlijk belang vereenzelvigd met ons nationaal belang en dat onszelf daarin mede verantwoordelijk acht.
- Het patriottisme dat in de natie – hoe je die ook invult, waar je die ook legt – een hoger belang ziet, waarvan wij allemaal genieten en dat we allemaal dienen.
- Het patriottisme van fierheid voor gedeelde nationale vooruitgang, van onverdraagzaamheid tegen stilstand, van opstand tegen onverantwoordelijkheid.

Met democratisch patriottisme waren de recentste federale verkiezingen niet uitgedraaid in een surrealistisch opbod van loze beloften, vooral in Wallonië.

Met democratisch patriottisme was het regeringsoverleg niet gedomineerd door voorzittersverkiezingen bij leidende partijen.

Met democratisch patriottisme was de eindeloze slow-motion van de regeringsvorming gestuit op luidkeels protest, in de media, op straat, bij alle leidende krachten van het land.

Met democratisch patriottisme was de aanslepende crisis al lang met een verantwoorde begroting gecompenseerd.

Met democratisch patriottisme was politieke impasse al lang bestreden met de inbreng van onafhankelijke beleidsexpertise.

De belangrijkste etappe op de weg naar 2050 is daarom cultureel.

We moeten het democratisch burgerschap opnieuw cultiveren.

Dat betekent betrokkenheid en verantwoordelijkheid in alle geledingen en in elke functie: als kiezer, als bestuurder, als ambtenaar, als rechter, als journalist, als belastingbetaler, als bedrijfsleider en ga zo maar door.

Burgerplicht, waarden, vertrouwen, respect, gezag, samenwerking – democratie staat of valt bij de democratische deugden, die we al te lang hebben verwaarloosd.

Mijn boek pleit voor de herontdekking van die patriottische waarden.

U moet het niet lezen.

Ik hoop, echt, en dat gaat diep en is heel persoonlijk, en dat geldt voor iedereen – mezelf inbegrepen – dat het boek u mag inspireren.

Laten we ervoor gaan!

Ik dank u.

Marc De Vos

19 februari 2020

